

FELTRAPPORT

VARDER OG VISUEL ANALYSE I VATNAHVERFI M.V.

26.6.2009-24.7.2009

**POUL BALTZER HEIDE
AARHUS UNIVERSITET & NATIONALMUSEET
2010**

AARHUS UNIVERSITY

BAGGRUND OG FORMÅL

Formålet med forfatterens arbejde i Sydgrønland i sommeren 2009 var, udover at bidrage til den igangværende rekognosceringskampagne i Vatnahverfi (se Madsen 2009), at eftersøge og registrere varder af norrøn oprindelse, at registrere udvalgte nordboanlægs visuelle kapaciteter og at foretage registreringer af landskabsrummene omkring de samme anlæg. Alle tre typer registrering, såvel som den øvrige rekognoscering, fandt sted i forbindelse med forfatterens igangværende ph.d.-projekt ved Afd. for Middelalder- og Renæssancearkæologi, Aarhus Universitet ” Kommunikation, bebyggelse og landskab – sociale dimensioner i norrøne samfund i Nordatlanten i vikingetid og tidlig middelalder (ca. 800-1200)”.

Fig. 1 Christian og Konrad på vej til Ø 95b i diset vejr.

Varder findes overalt i verden, og er en integreret del af de skandinaviske fjelde. Norrøne varder har tidligere været erkendt i forbindelse med rekognosceringer (fx Holm 1882, Bruun 1895 og C. K. Madsen, pers. comm.), men der har i de senere år været rejst tvivl om tilstedeværelsen af norrøne varder i Grønland, og muligheden for at identificere sådanne. Med denne rekognoscering var det målet at teste metoder (se herunder) til at identificere norrøne varder i det i øvrigt til tider overvældende materiale, og at registrere så mange varder som muligt, for at kunne begynde at forstå de mønstre i hvilke disse har været opført og med hvilke formål.

Faste anlægs visuelle kapaciteter har ikke modtaget megen opmærksomhed i den norrøne arkæologi. Med udgangspunkt i de i 2009 foretagne opmålinger har det været hensigten at lægge grunden for et nyt, fortsat voksende datasæt, ud fra hvilke der kan foretages analyser af disse visuelle egenskaber, herunder visuel dominans, adgang til landskabsrum og intervisibilitet som kommunikationsform.

På rekognosceringen 2009 deltog arkæologerne Christian Koch Madsen (Nationalmuseet), Konrad Smiarowski (City University of New York) og undertegnede. Desuden deltog arkæologerne Ramona Harrison (City University of New York) og Louise Felding (Nationalmuseet).

DAGBOG

Onsdag, 24.06.09

Ankomst til Narsarsuaq fra København.

Torsdag 25.06.09

Rekognoscerede på plateauet øst for Narsarsuaq, fandt enkelte varder.
Skyet med en smule regn. Svag vind fra vest. Temperatur o. 5° C.

Fredag 26.6.2009

Transfer til Igaliko. Visuel opmåling på bispegården.
Skyet med lidt regn, svag vind.

Lørdag 27.6.2009

Visuel opmåling på Ø 66 og rekognoscering på skrænterne og plateauet vest herfor. Fandt flere varder.

Tørt, temperatur o. 10 grader.

Søndag 28.6.2009 og mandag 29.6.2009

Proviering og transport.

Tirsdag 30.6.2009

Rekognoscering og visuel opmåling ved Ø 181. Fandt flere varder i fjeldet.
Overskyet med byger, senere regn. Temperatur omkring 10 grader.

Fig. 2 GUIDE 36. Varde i fjeldet over Ø 178. Varden er bikubeformet, men kun når den ses fra Ø 178s retning. Varden har således en klar orientering, hvorfra den har været tænkt set fra.

Onsdag 1.7.2009

Opmåling ved Ø 95b. Rekognoscering på kysten nord herfor.

Meget tåget, med betydeligt forringet sigtbarhed til lands og til vands. Lunt i solen, men iskold vind fra havet.

Torsdag 2.7.2009

Rekognoscering og opmåling omkring Ø 178. Fandt adskillige varder og rævefælder i fjeldene omkring gården.

Varmt, men en let fjordvind. Temperatur o. 15 grader.

Fredag 3.7.2009

Rekognoscering omkring Ø 327; fandt en enkelt varde. Rekognoscering og opmåling omkring Ø 190; fandt adskillige varder. Rekognoscering og opmåling omkring det lille anlæg, Ø 328. Fandt én varde.

Koldt og blæsende, med en del dis og tåge. Især midt på dagen kraftig blæst fra syd.

Lørdag 4.7.2009

Rekognoscering og opmåling omkring Ø 326, men kun i den umiddelbare nærhed.

Køligt, men kun med lidt blæst.

Søndag 5.7.2009

Rekognoscering og opmåling omkring det lille anlæg Ø 330, som gav bl.a. en flot varde i fjeldet herover. Rekognoscering og opmåling omkring Ø 95, men ingen nye varder.

Skiftende vejr og temperatur, men generelt præget af tågen, der kommer og går. Temperatur o. 10 grader, men betydeligt koldere i vinden.

Mandag 6.7.2009

Rekognoscering og opmåling på Ø 325, dog ikke i højden, da fjeldene her stiger stejlt til 5-600 m.

Klart og solrigt vejr, med en smule vind hen på eftermiddagen.

Tirsdag 7.7.2009

Rekognoscerede og opmålte omkring Ø 95a, og fandt én flot varde. Meget varmt og mange, mange fluer. Rekognoscering og opmåling på Ø 324.

Varmt, fugtigt og lummert om morgenen, temperatur o. 15 grader. Ved middagstid regn, som sidenhen tiltog.

Onsdag 8.7.2009

Visuel opmåling på Ø 93.

Rimeligt vejr, med nogen tåge om formiddagen og regn om aftenen. Køligt hele dagen.

Torsdag 9.7.2009

Rekognoscering i dalstrøget mellem Ø 93 og Ø 95. Fandt to varder, der kan have forbindelse til færdslen herigennem. Rekognoscering på Ø 314, men kun lokalt.

Lunt vejr, med tåge om formiddagen og lidt nedbør hen ad aften.

Fredag 10.7.2009

Rekognoscering og opmåling på Ø 92, og i dalen nord herfor. Ingen anlæg. Besøg hos fåreholderen på Ø 327.

Varmt, næsten lummert, vejr om formiddagen.

Lørdag 11.7.2009

Udgravningsetablering.

Torsdag 16.7.2009

Rekognoscerede strækningen imellem Ø 172 og Ø 78. Fandt en varde i fjeldet over Ø 175. Lunt, men med kraftig storm sidst på dagen.

Fredag 17.7.2009

Lå underdrejede for kraftig storm.

Lørdag 18.7.2009

Transportdag.

Fig. 3 Moderne (formentlig) varde over udgravningen ved Ø 172, Tatsip Ataa. På dette fjeld findes utallige varder og rævefælder, men mange af disse stammer formentlig fra 1960'erne, da stedet husede en fåreholder. Udgravningsfeltet ses til højre for landmålerstokken.

Søndag 19.7.2009

Rekognosceringsdag, i området nord for Tatsip Ataa, syd for lejrskolen og imellem Tasersuaq og fjorden. Frugtbar rekognoscering, med mange varder og rævefælder.
Få skyer og lunt.

Mandag 20.7.2009

Transportdag.

Tirsdag 21.7.2009

Rekognoscering og opmåling omkring Ø 329 i bygden Eqalugarsuit. Mange varder på fjeldet herover, men de er formentlig nye. Rekognoscering ved Ø 118, men uden held.

Onsdag 22.7.2009

Sightseeing på Ø 188, 273 og 274. Fandt varder ved Ø 188 og Ø 274. Visuel opmåling på Ø 172.

Torsdag 23.7.2009

Opmåling på Ø 59. Rekognoscerede imellem Ø 59 og Ø 47, via den høje, østlige rute sammen med Louise og Ramona. Fandt et lille læskjul i fjeldet (GUIDE 81) og to varder på vejen, der peger imod en tidlig brug af denne rute. Turen tager seks timer i godt vejr med let oppakning og gennemsnitlig fart.

Fredag 24.7.2009

Opmåling på Ø 48.

Lunt vejr med nogen dis.

METODE

Rekognosceringen efter varder (og andre anlæg) foretoges i forlængelse af den øvrige rekognoscering (se Madsen 2009), og tog i de fleste tilfælde udgangspunkt i de anlæg der blev opmålt. I forbindelse med disse anlæg rekognosceredes systematisk på en hestekoformet rute i højlandet omkring de enkelte anlægsgrupper. I tre tilfælde opstod lejlighed til at gennemsnøge mulige færdselsruter, således imellem Ø 93 og Ø 95, imellem Ø 172 og Ø 78, og imellem Ø 59 og Ø 47. Rekognosceringen foretoges til fods, og der sigtedes især efter at identificere anlæg med visuel forbindelse til de kendte nordboanlæg.

Opmålinger af varder og andre fjeldanlæg foretoges som et GPS punkt, en beskrivelse og et eller flere fotografier. Der blev brugt en Garmin eTrex Vista håndbåren GPS til opmålingerne, og fotografierne blev taget med et kompakt kamera. Ved hver varde registreredes dens bredde og bevarede højde, byggestil, byggematerialer, form, evt. visuelle forbindelser og daterende karakteristika.

I denne rekognosceringskampagne forsøgtes det at identificere varderne som norrøne med udgangspunkt i tre kriterier: alder, byggestil og forbindelse til kendte anlæg. Datering af varder er meget kompliceret, idet de med deres tømursbygning og placering på bar klippe kun rummer få muligheder for naturvidenskabelige dateringer. Jeg har derfor i stedet forsøgt at inddrage graden af erosion af stenene og forekomsten af vækster (især lichener) som indikatorer for det enkelte anlægs alder.

Mange gange er varder blot bygget som en bunke af løst stakkede sten. Andre gange er der imidlertid lagt mere omtanke i konstruktionen, og der kan tales om en egentlig byggestil. I

disse tilfælde lader det sig gøre at vurdere om varden er et udtryk for den kantede, ofte ret strengt geometriske, europæiske stil eller den mere organisk inspirerede inuitiske stil.

Varder i Grønland er endnu ikke fundet med direkte, stratigrafisk forbindelse til et kendt nordboanlæg. Derimod findes ganske mange varder med en uomtvistelig visuel forbindelse til det sted hvor der også ligger en norrøn anlægsgruppe. I disse tilfælde kan det overvejes om varden skal ses i forbindelse hermed.

I enkelte tilfælde er varden fundet på den mest indlysende rute imellem to anlæg. I disse tilfælde må det også overvejes, hvorvidt varderne måske markerer datidens rute imellem disse.

Fig. 4 GUIDE 58. Kollapset varde på ruten imellem Ø 93 og Ø 95. I baggrunden ses Ø 93. Varden ligger langs den mest oplagte landsfærdselsrute imellem disse to steder.

Landskabsrum og horisontalkort registreres på samme måde som forfatteren ved tidligere lejligheder har gjort i Island (se Heide 2009). Opstillingen består blot af stikker og en trefod, og kan transporteres til steder hvor det kun er muligt at komme til fods. Alle horisontalkort er orienterede efter magnetisk nord på det givne tidspunkt. Alle landskabsrumskort er orienterede efter geografisk nord som det er angivet på det underliggende kort.

Landskabsrum registreres todimensionelt ud fra et eksisterende kort med terrænkurver. Der blev i hvert tilfælde anvendt kort med så høj opløsning som muligt, dvs. overvejende 1:100.000, men i enkelte tilfælde 1:50.000.

Horisontalkort tegnes som et koncentrisk, tredimensionelt kort, med udgangspunkt i betragterens placering i og visuelle oplevelse af det omgivende landskab. Kortet produceres med udgangspunkt i en skabelon (se Heide 2009 og Hamilton & Whitehouse 2006). I hvert tilfælde fotograferes hele horisonten og der optages en videosekvens af horisonten som krydsreference og som støtteværktøj for den efterfølgende tolkning.

GUIDE

I forbindelse med rekognosceringen i 2009 introducerede forfatteren GUIDE (Greenland Unique **ID**entification) nummersystemet. Det fortløbende nummersystem starter ved 1, og numrene er tildelt løbende. Systemet blev introduceret for at imødegå et behov for at kunne tildele registreringsnumre til anlæg der ikke kan identificeres som en direkte del af de kendte, fredede anlæg, og som derfor falder udenfor de eksisterende registreringssystemer. Hvis et eksisterende eller fremtidigt officielt system senere viser sig at kunne tilgodese også de små, isolerede anlæg, kan GUIDE numrene udgå. Indtil da fungerer GUIDE numrene som et nyttigt værktøj til at håndtere analysen af varderne og fjeldenes øvrige, små anlæg.

RESULTATER

Varder

GUIDE	POSITION	STØRRELSE i cm (h/b)	GRUPPERING el. TILHØR
12	60 53.621 N 45 16.982 W	80/100	E 66
13	60 53.643 N 45 16.964 W	75/100	E 66
14	60 53.673 N 45 17.023 W	40/80	E 66
15	60 53.569 N 45 17.205 W	60/100	E 66
16	60 53.530 N 45 16.827 W	40/60	E 66
21	60 37.479 N 45 52.073 W	-/-	Vest for E 181
25	60 38.006 N 45 52.252 W	80/80	E 181
26	60 38.122 N 45 52.354 W	50/60	E 181
27	60 38.190 N 45 51.491 W	20/60	E 181
33	60 38.548 N 45 37.452 W	-/70	E 178

35	60 38.802 N 45 37.723 W	-/-	E 178
36	60 39.083 N 45 38.308 W	150/90	E 178
40	60 34.678 N 45 48.667 W	110/80	E 190
41	60 34.674 N 45 48.663 W	10/30	E 190
45	60 34.353 N 45 48.972 W	-/-	E 190
46	60 34.159 N 45 48.542 W	-/-	E 190
47	60 34.215 N 45 48.404 W	60/120	E 190
49	60 36.668 N 45 48.036 W	170/-	E 328
50	60 38.304 N 45 44.249 W	60/-	E 330
51	60 38.298 N 45 43.549 W	30/60	E 330
53	60 33.735 N 45 35.552 W	80/-	E 95
56	60 36.070 N 45 38.282 W	50/50	E 95a
57	60 34.582 N 45 32.635 W	100/-	E 93
58	60 34.504 N 45 32.729 W	40/60	E 93
60	60 31.571 N 45 34.107 W	140/-	E 94
61	60 31.576 N 45 34.099 W	120/-	E 94
62	60 47.047 N 45 34.558 W	60/100	E 175
63	60 48.448 N 45 31.134 W	90/100	E 172
64	60 49.042 N 45 30.004 W	35/50	E 210
67	60 48.853 N 45 30.275 W	25/60	E 210
70	60 48.453 N 45 30.154 W	60/90	E 210
71	60 48.685 N 45 30.263 W	75/120	E 210
72	60 48.678 N 45 30.206 W	40/90	E 210

78	60 48.557 N 45 31.655 W	60/100	E 172
79	60 48.464 N 45 31.424 W	50/80	E 172
82	60 54.874 N 45 29.497 W	40/150	E 59 – E 47
83	60 55.096 N 45 29.444 W	130/-	E 59 – E 47

Landskabsrum og horisontalkort

Landskabsrumsregistreringer og horisontalkorttegninger er foretaget sideløbende, og omfattede i 2009:

○ Ø 47	○ Ø 172
○ Ø 48	○ Ø 178
○ Ø 59	○ Ø 181
○ Ø 66	○ Ø 190
○ Ø 92	○ Ø 322
○ Ø 93	○ Ø 324
○ Ø 94	○ Ø 325
○ Ø 95	○ Ø 326
○ Ø 95a	○ Ø 329
○ Ø 95b	○ Ø 330

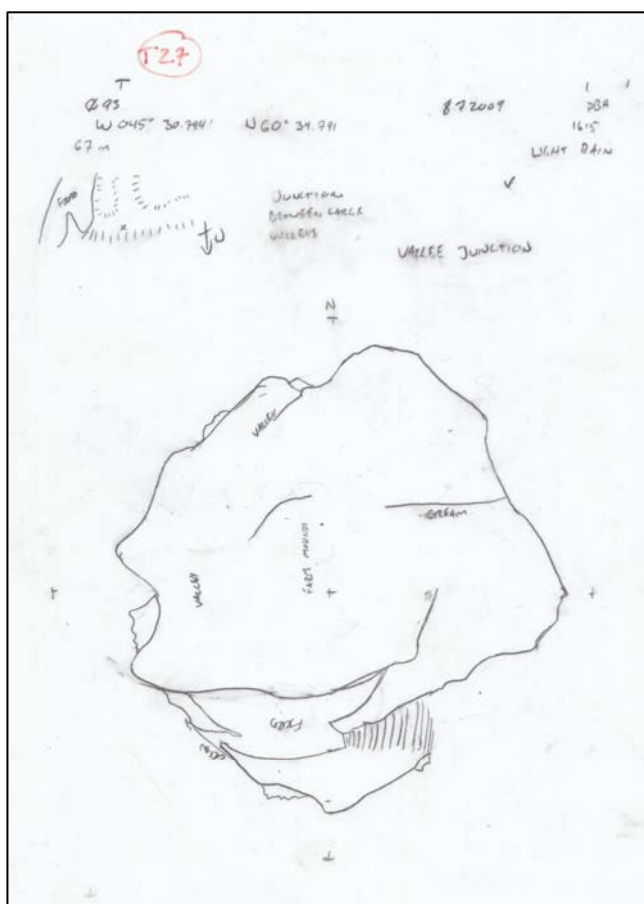

Fig. 5 Eksempel på uredigeret horisontalkort fra Ø 93. Betragteren befinder sig ved krydset i midten af kortet, og tegner horisonten som den ser ud. Kortet er således en registrering af den menneskelige, tredimensionale oplevelse af landskabet, og kun målfast i forhold til cirklen. I forbindelse med optegnelsen noteres desuden på arket observationer vedr. dominerende landskabselementer, vejrforhold, tid på dagen etc., idet de to sidste i høj grad kan påvirke visibiliteten i landskabet.

Sammen med kortoptegnelserne blev der hjembragt o. 1100 digitale fotografier og 45 videoklip som krydsreference. En stor del af disse fotografier udgøres af horisontalt orienterede sekvenser, der kan sammensættes til panoramaer.

Fig. 6 Eksempel på udsnit af panoramafotografi. Her ses den centrale del af Torsukattakfjorden, fra toppen af fjeldet lige syd for Ø 190.

Øvrige observationer

Udover de ovennævnte resultater, ledte rekognosceringerne til opdagelsen af adskillige anlæg i forbindelse med de kendte anlægsgrupper (se Madsen 2009), samt en enkelt ny ruingruppe. På ruten imellem Ø 59 og Ø 47 erkendtes et lille læ (GUIDE 81), der har ligget med udsyn over dalstrøget nord for Ø 59, og på den lettest tilgængelige rute igennem dette terræn.

Fig. 7 Det lille skjul nord for Ø 59, GUIDE 81. Skjulet ligger hævet over to søer, og kan have været brugt af hyrder. Der er bevaret op til tre skifter af tørstensmuren.

DISKUSSION

Det lykkedes at registrere 36 varder af formodet norrøn oprindelse i 2009. Disse varder fordeler sig i tre grupper, baseret på deres beliggenhed i forhold til kendte anlægskomplekser:

- Varde med direkte visuel forbindelse til kendte anlægsgrupper
- Varde uden direkte visuel forbindelse til kendte anlægsgrupper, men med beliggenhed tæt ved disse
- Varde der markerer en forbindelsesrute imellem kendte anlæg.

Varde med direkte visuel forbindelse til en anlægsgruppe har i mange tilfælde kunnet anvendes som tidsmarkør eller som landskabselement (se Heide 2009b). Den hyppige forekomst af denne type varde indikerer, at varderne har været en integreret del af den norrøne gård, og at de har indgået i den samlede oplevelse af anlæggene. At erkende varderne giver således også mulighed for at se de enkelte anlægsgrupper på en ny måde i deres landskab.

Det har kun været muligt at udskille ganske få varde med relation til afviklingen af færdsel. Dette forhold skyldes formentlig i høj grad indsamlingsvilkårene, da vi kun havde lejlighed til at undersøge gårdenes umiddelbare nærhed. De fleste tidligere registreringer er imidlertid netop af vardesystemer, der leder over fjeldene, og der er således god grund til at tro, at der findes endnu flere af disse.

Det har vist sig muligt at sandsynliggøre oprindelsen af en del af de grønlandske varde som norrøn. Denne erkendelse er et vigtigt skridt i forhold til i fremtiden at registrere varde, for på den måde at få adgang til et så stort og komplekst datasæt, at vardernes rolle i datidens samfund kan forstås. Varderne har tilsyneladende, på trods af deres ydre ydmyghed, spillet en central rolle som signalværktøj, og der er således rigelig grund til at fortsætte med at studere dem.

De visuelle analyser, såvel landskabsrum som horisontalkort og intervisibilitet, vil alle indgå i ovennævnte ph.d.-projekt. Analysen af disse skal ses i sammenhæng med tilsvarende analyser fra Island, Skotland og Canada, og kan derfor ikke på retfærdig vis præsenteres i nærværende rapport, idet disse parallelanalyser endnu ikke er færdiggjorte.

Det bør dog nævnes at observationerne indtil videre peger hen imod en større landskabsmæssig separation end tilsvarende bebyggelser på fx Island, men at de visuelle netværk ikke er svagere, de fungerer blot over længere afstande, og omfatter såvel etablerede anlæg som færdselsruter og svagt definerede, men store, ressourceområder i landskabet.

Rekognosceringen i 2009 har bragt os tættere på at forstå kommunikationsnetværkene i Østerbygden. Da kun en ganske beskedent del af den samlede bebyggelse imidlertid har været undersøgt, må det forventes at selv små rekognosceringskampagner vil kunne bidrage med væsentlige, nye aspekter til diskussionen af disse netværk.

Kommunikationsanalysen står ikke alene, men skal ses i sammenhæng med øvrige igangværende projekter om fx husdyrhold, jagt og religiøs praksis. Det er tilsammen med resultaterne af disse projekter at kommunikationsanalyserne vil bringe os tættere på at forstå nordboernes levevis.

SUMMARY

The objective for this author's work in South Greenland in the summer of 2009 was to contribute to the ongoing survey campaign in the Vatnahverfi region by the National Museum of Denmark, and to search for and record Norse cairns. Beside this, an objective was to do visual analysis of selected Norse building complexes in the shape of landscape room recordings and horizontal maps. All activities were part of the authors PhD project at the Section for Medieval and Renaissance archaeology at Aarhus University "Communication, Settlement and Landscape – social aspects in the Norse societies of the North Atlantic in the Viking and early Medieval periods (c. 800-1200)".

36 cairns of likely Norse origin were recorded, almost all of these in the vicinity of known Norse sites. The cairns appear to have room defining or time marking functions, but a few can also be related to land born transportation.

Visual recordings were done at 20 sites, including sites in the Igaliko Fjord and in the southernmost part of the Vatnahverfi region. The recordings need comparison with similar data from Iceland and Scotland, but point towards a larger extent of landscape segregation than in the contemporary societies in the North Atlantic. Regardless, almost all sites, large or small, fit into a loosely structured visual network within the fjords.

The 2009 survey produced good results, and has brought us closer to understanding the communications networks in the Norse society of the eastern Settlement. As the survey only covered a small fragment of the settled area, even small future surveys will unquestionably be able to provide additional aspects to the discussion.

The communication analysis does not stand alone, but must be seen in relation to other ongoing projects on e.g. animal husbandry, hunting and religious practice. It is the synthesis of the results from all these projects that can bring us closer to understanding the life of the Norse.

REFERENCER

- Bruun, D. (1895) *Arkæologiske Undersøgelser I Julianehaabs Distrikt*, bd. III. Meddelelser om Grønland, bd. 16. København.
- Hamilton, S. og R. Whitehouse (2006) 'Phenomenology in Practice: Towards a methodology for a "subjective" approach', in *European Journal of Archaeology* 9:1, 37-71.
- Heide, P.B. (2009) 'Perceptual landscape analysis: Multi-Perceptual Landscape Analysis in the Vatnsfjörður Area, 2008', in Milek, K. (ed.) *Vatnsfjörður 2008 – Interim report*, Reykjavik, 40-53.
- Heide, P.B. (2009b) *Menneske, Bebyggelse, Landskab – på vej imod en ny forståelse af nordboernes kommunikation og samfund, ca. 800-1200*. Upubliceret speciale ved Aarhus Universitet.
- Holm, G.F. (1882) *Beskrivelse af Ruiner i Julianehaabs Distrikt, der ere undersøgte i Aaret 1880*. Kjøbenhavn.
- Koch Madsen, C. (2009) *Norse Coastal Farms – Field Report of a Survey in the Southwest "Vatnahverfi Peninsula"*. København.